

УДК 343:349.6 (477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.4.20>

Анастасія Андріївна Тернавська,

кандидат юридичних наук,

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України (м. Київ),

відділ проблем кримінального права,

кримінології та судоустрою (докторант);

 <https://orcid.org/0000-0003-2624-7645>,

e-mail: ternavskaya_nastya@ukr.net

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ РАДІОЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ: ВИМІР ОРДИНАРНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАКТИК

Статтю присвячено дослідженню детермінації ординарного сегмента злочинності у сфері радіоекологічної безпеки в Україні. Надано характеристику її соціально-економічним, культурно-психологічним та організаційно-управлінським чинникам. Встановлено основні джерела попиту на незаконний обіг радіоактивних матеріалів та надано їх пояснення. Обґрунтовано зв'язок злочинності у сфері радіоекологічної безпеки з погіршенням соціально-економічного становища населення, зростанням рівня споживчих цін, зниженням рівня життя, скороченням бюджетних асигнувань на підтримку малозабезпечених сімей та фактичним безробіттям. Окреслено культурно-психологічні фактори, що проявляються у деформаціях суспільної моралі, експлуаторському ставленні до довкілля й інших людей, соціальній деконсолідації та домінуванні споживацьких установок. Досліджено організаційно-управлінські чинники, які зумовлюють ординарну злочинність у сфері радіоекологічної безпеки.

Ключові слова: радіоекологічна безпека, злочинність, радіоактивні матеріали, детермінація, фактори, економіка, культура, управління, контроль.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Злочинність у сфері радіоекологічної безпеки є кримінальним феноменом із значною варіативністю предмета діяльності. У ній поєднуються як ординарні кримінальні правопорушення, передбачені статтями 265, 265-1, 266, 267-1, 274, 327 Кримінального кодексу України (далі – КК України), так і воєнні злочини (ст. 438 КК України), пов'язані із захопленням державою-агресором українських атомних електростанцій, обстрілами об'єктів, на яких розміщуються джерела іонізуючого випромінювання. Така феноменологічна складність зумовлює потребу в диференційованих підходах до аналізу детермінційного комплексу цих кримінальних правопорушень як передумови

подальшої специфікації заходів протидії. Ця специфікація є вкрай важливою, адже російсько-українська війна, що триває, значно інтенсифікувала та загострила традиційні криміногенні фактори в економічній, культурній, соціальній і політичній сферах і наклала на них нові, неординарні чинники, пов'язані з воєнними діями. Отже, існує потреба в їх деталізованому аналізі, описі та поясненні.

Стан дослідження проблеми

Різні аспекти детермінації екологічної злочинності неодноразово опинялися у фокусі уваги М. Зубанського, В. Миронової, О. Пащенко, В. Пилипенка, М. Піддубної, Ю. Орлова, Г. Поліщука, Т. Садової, М. Торбєєва, Ю. Турлової та інших дослідників. Зауважимо, що цей науковий доробок, попри свою значущість як у теоретичному, так і прикладному вимірах, значною мірою лишається, по-перше, неадаптованим до викликів у сфері протидії злочинності в умовах війни, по-друге, неспецифічним за предметом, оскільки не спрямований на дослідження проблем поширення злочинності у сфері радіоекологічної безпеки.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – охарактеризувати детермінацію ординарних кримінальних практик у сфері радіоекологічної безпеки. Для досягнення цієї мети визначено такі *завдання*: 1) виявити й описати соціально-економічні чинники; 2) з'ясувати зміст культурно-психологічних чинників; 3) встановити і пояснити організаційно-управлінські чинники детермінації ординарних кримінальних практик у сфері радіоекологічної безпеки.

Наукова новизна дослідження

Удосконалено наукове розуміння комплексу криміногенних факторів організаційно-управлінського характеру, що сприяють поширенню злочинності у сфері радіоекологічної безпеки, зокрема її ординарного виміру. Подальшого розвитку дістало наукове уявлення про суперечності соціально-економічного та культурно-психологічного характеру, які детермінують цей різновид злочинності, у поєднанні традиційних та зумовлених війною чинників.

Виклад основного матеріалу

Проблеми детермінації злочинності традиційно посідають одне із центральних місць у структурі кримінологічних досліджень. Водночас визначення «центрального» певною мірою є умовним, адже в системі наукового знання про злочинність навряд чи можна виокремити другорядні чи малозначущі елементи. Лише в єдності та взаємодоповнюваності складових предмета кримінологічного пізнання, у їх комплексному поєднанні формуються достатні підстави для здійснення аналітичних, синтетичних та інших дослідницьких процедур – вимірювання, оцінювання, порівняння, моделювання,

зрештою креацій як наукової діяльності. У цьому контексті варто погодитися з М. Колодязним, що подальший приріст знань про проблему комплексності у кримінології можливий, зокрема, за умови розгляду злочинності як складної соціальної системи. Їй, відповідно до діалектичного закону єдності й боротьби протилежностей, протистойть інша – кримінологічна – система. Вона охоплює кілька взаємопов'язаних комплексів, які тісно взаємодіють між собою та спрямовані на досягнення єдиної системної мети: захисту прав і свобод людини та громадянина, обмеження поширення кримінальних правопорушень і зменшення їхніх негативних соціальних наслідків [1, с. 18–19].

Хоча ідентифікація злочинності із соціальною системою, на наше переконання, є певним спрощенням уявлення про її метаскладну природу, що тяжіє радше до ризомної структури, це не заперечує, а лише підкреслює важливість використання принципу системності у її пізнанні. Водночас комплексність у кримінології виключає другорядність окремих предметних складових. При цьому слід зважати на відмінності у гносеологічному функціоналі різних компонентів кримінологічної системи знання. Інтерпретація фактичних даних є осердям вчення про детермінацію. Саме від неї залежить, якою, зрештою, буде пояснювальна картина того чи іншого фрагмента злочинності. Така пояснювальна картина, у свою чергу, віддзеркалюється в засновках системи протидії злочинності. Надання криміногенного значення окремим обставинам, явищам, станам і процесам (їхнім групам, комплексам) є основною передумовою для концептуалізації, стратегування, програмування протидії злочинності, розгортання кримінально-превентивної практики. У цьому сенсі проблеми детермінації дійсно є центральними: вони опосередковують описові моделі злочинності та практичну діяльність, спрямовану на її обмеження.

У побудові такої інтерпретаційної картини ми віддаємо перевагу концепції діалектичного детермінізму. Вона поєднує діалектико-метафізичну парадигму гегельянства, критичні, звернені на суб'єкта, який споглядає, концепти кантіанства, феноменології, екзистенціалізму, що в комплексі формують інтелектуальний план еманції, який спирається на юснатуралістичну основу. Цей план реалізується через дискурсивне виділення та пояснення окремих груп криміногенних факторів як самостійно, так і у взаємозв'язках. Комплексне застосування пізнавального інструментарію згаданих парадигм, підходів, концепцій дозволяє виявити у межах ординарного виміру злочинності у сфері радіоекологічної безпеки кілька груп детермінаційних факторів.

Зазвичай у вітчизняній кримінології криміногенні чинники об'єднують за критерієм сфери соціальної діяльності, у структурах якої вони генеруються. Отже, йдеться про соціально-економічні, культурно-психологічні, правові, організаційно-управлінські, політичні чинники [2; 3].

Цілком зрозуміло, що особливості досліджуваного кримінального феномена накладають, якщо не обмеження, то принаймні зобов'язання враховувати специфіку відповідної предметної діяльності вже на стадії виокремлення груп криміногенних чинників. У зв'язку із цим варто сфокусувати увагу на кількох з них, а саме: соціально-економічних, культурно-психологічних та організаційно-управлінських.

Соціально-економічні чинники ординарного сегмента злочинності у сфері радіоекологічної безпеки є базовими. У тому розумінні, що переважна більшість систем соціальної діяльності так чи інакше ґрунтується на раціоналістичних спонуках, коли вибір типу поведінки здійснюється залежно від співвідношення витрат та очікуваної користі. У цьому контексті варто погодитись із М. Іващенко, яка вказує: «Економічні дослідження злочину й покарання виходять із того, що будь-яка людська діяльність має економічне підґрунтя. І це стосується не лише діяльності, що створює додану вартість, а й іншої, зокрема скоєння злочинів. При цьому слід взяти до уваги, що мова йде про ... корисливі злочини, де індивід діє з певною раціональністю, тобто намагається максимізувати власну корисність, виходячи з наявних ресурсів» [4, с. 106].

Не позбавлені інтересу і слушності спостереження дослідниці про те, що злочинність, принаймні корисливі види кримінальних правопорушень, можна розглядати як специфічний ринок із попитом і пропозицією. Якщо під пропозицією розуміти кількість кримінальних правопорушень, які суб'єкти цього ринку готові вчинити в певний час за певний вигоду, то попит представлений потребами осіб у продуктах кримінально протиправної діяльності. До чинників, що впливають на пропозицію, можна віднести очікувану вартість отриманих благ, суворість можливого покарання, імовірність його настання тощо. Як і на будь-яку іншу форму економічної діяльності, на злочинність впливає групова динаміка – суспільне схвалення чи засудження злочинних форм поведінки [5, р. 364; 4, с. 107].

Запропоноване М. Іващенко бачення впливу економічних чинників на злочинність поєднує класичну інституціональну теорію злочинності (В. Дрьомін) із теорією раціонального вибору (Г. Беккер, М. Вебер, В. Парето та ін.). Будь-яку діяльність можливо описати в категоріях економіки поведінки, що підкоряється критеріям раціоналізації вигід та втрат, задоволення і страждання. І в такому розумінні економічні чинники є генеральними, універсальними, такими, що впливають на всю життєдіяльність, а не лише на ті її прояви, які заборонені кримінальним законом. Водночас цей ракурс аналізу може бути корисним і для встановлення окремих детермінант злочинності у сфері радіоекологічної безпеки. Зокрема, як показав здійснений нами аналіз слідчої та судової практики, у низці випадків

учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 265 КК України, незаконне поводження з радіоактивними матеріалами набувало форми угод купівлі-продажу. Отже, для них цілком застосовні економічні закони формування попиту і пропозиції у ризикованих умовах. Останні впливають на вартість послуг, товарів, адже мають включати націнку за ризик викриття. При цьому, очевидно, саме попит породжує пропозицію.

Постає логічне запитання: які способи подальшого використання радіоактивних матеріалів можливі після їх незаконного придбання? Або: навіщо комусь нелегальні радіоактивні матеріали? Спроби відповісти на ці запитання виводять на п'ять можливих варіантів.

1. Ядерний тероризм. Це одна з найнебезпечніших форм тероризму, пов'язана із застосуванням радіоактивних матеріалів для досягнення терористичних цілей. У наукових дослідженнях небезпідставно стверджується, що терористичні організації можуть використати радіоактивні матеріали для створення радіологічних пристроїв («брудних бомб»), які можуть бути застосовані як для залякування, так і для реальних атак [6; 7, с. 144]. Приклади транскордонних інцидентів свідчать про серйозність проблеми. Так, один із резонансних випадків стався 2017 року у Словаччині, де поліція затримала злочинну групу, яка намагалася продати 1 кг урану-235. Цей матеріал міг бути використаний для створення «брудної бомби» [7, с. 145].

2. Нелегальне розроблення ядерної зброї. Власне, чинні міжнародні конвенції виключають можливості легального її розроблення, отже, будь-які спроби створення такої зброї є незаконними та становлять загрозу міжнародному миру й безпеці. Це, звісно, не означає, що такі роботи не мають місця. Найвідомішим прикладом є ядерна програма Ірану, яка призвела до збройного конфлікту з Ізраїлем та США (13–24 червня 2025 року).

Саме з подібними програмами, націленими на розроблення ядерної зброї, у наукових дослідженнях пов'язують низку ядерних інцидентів. Один із таких стався 2016 року у Грузії, коли було вилучено радіоактивний цезій-137, викрадений з наукової установи. У 2018 році на турецькому кордоні з Грузією митники виявили 18 грамів каліфорнію-252 – рідкісного матеріалу, який може бути використаний у ядерних реакторах або зброї [7, с. 145]. Існують суб'єкти, що становлять загрозу і можуть отримувати підтримку з боку держави або недержавних організацій, які публічно заявили про своє бажання розвивати подібні військові та злочинні програми з ядерними та іншими радіоактивними матеріалами¹.

¹ Настанова для працівників прокуратури щодо злочинів, пов'язаних із застосуванням радіоактивних та ядерних речовин // UNICRI : сайт. URL:

3. Нелегальне використання радіоактивних матеріалів у науково-дослідній сфері. Як відомо, радіоактивні матеріали використовують у наукових дослідженнях з фізики, медицини, біології тощо. Отже, не можна виключати зацікавленість окремих суб'єктів науково-дослідної діяльності (зокрема в ситуаціях, пов'язаних із труднощами в доступі до таких матеріалів у легальний спосіб) в отриманні нелегального радіоактивного матеріалу.

4. Корупційні зловживання під час придбання технічних приладів, що містять радіоактивні речовини. Подібні випадки характерні, зокрема, для авіації (датчики диму, датчики обледеніння тощо) та окремих галузей медицини (апарати для променевої терапії онкологічних захворювань тощо). Такі зловживання належать до корупційних злочинів та можуть бути пов'язані з фальсифікацією, коли під виглядом нових приладів здійснюється закупівля фактично застарілого обладнання.

5. Умисне вбивство з використанням радіоактивних матеріалів. Застосування такого способу злочину характеризується розтягнутістю в часі причинного зв'язку між подією та наслідком у вигляді смерті, що знижує рівень його очевидності. Найвідомішим прикладом такого вбивства є справа О. Литвиненка¹, отруєного полонієм.

Цілком зрозуміло, що жоден із наведених напрямів нелегального використання ядерних матеріалів не є суто економічним чинником злочинності: вони відображають широкий спектр детермінант – від політичних до особистісних. Проте саме ці чинники здебільшого визначають попит на нелегальні радіоактивні матеріали. Отже, враховуючи економічний закон співвідношення попиту і пропозиції, при розробленні стратегії протидії злочинності в галузі радіоекологічної безпеки слід спрямовувати зусилля насамперед на блокування попиту та його джерел, усвідомлюючи похідний характер пропозиції.

Що ж до осіб, які формують та втілюють на практиці протиправну діяльність як пропозицію, то, з огляду на кримінологічний портрет правопорушників у цій сфері, домінування корисливої мотивації, можна стверджувати про значну роль соціально-економічного погіршення у процесі відтворення злочинності. Зокрема це стосується падіння рівня життя, маргіналізації, збільшення безробіття тощо. На нашу думку, слухними є висновки В. Бесчастного, який серед соціально-економічних чинників, тісно пов'язаних із кримінальною активністю населення, виокремлює: зростання споживчих цін (на продукти харчування, комунальні послуги, предмети домашнього вжитку, побутову техніку,

<https://unicri.org/sites/default/files/2024-10/Prosecutor-Guide-Radiological-Nuclear-Crimes-UKR.pdf> (дата звернення: 27.08.2025).

¹ Розслідування BBC: Литвиненко і смертельний слід полонію // BBC News Україна : сайт. 29.07.2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/07/150728_litvinenko_polonium_newsnight_im (дата звернення: 27.08.2025).

поточне утримання житла, охорону здоров'я); зниження реальних доходів населення; зростання безробіття; ослаблення системи соціального захисту малозабезпечених верств населення [8, с. 47–49].

М. Ларченко математично довів наявність сильного взаємозв'язку між кількістю безробітних та природним зменшенням населення регіону (коефіцієнт кореляції становить 0,71), між середньомісячною заробітною платою працівника та оборотом роздрібною торгівлі – 0,75, а також між кількістю кримінальних правопорушень на 10 тис. населення та оборотом роздрібною торгівлі – 0,7 [9, с. 52]. Макроекономічний показник державних витрат на душу населення має від'ємну кореляцію з рівнем корисливих злочинів: зменшення бюджетних витрат на соціальні програми, освіту, медицину тощо супроводжується зростанням кількості таких злочинів. Цей висновок справедливий для країн із будь-яким рівнем розвитку економіки [9, с. 55].

Ще у 2017 році, спираючись на аналіз суперечностей, що розвивалися всередині системи економічних відносин, О. Бондар дійшов висновку, що економіка України належить до типу соціально дезорієнтованої економіки, що саме по собі формує в ній величезний криміногенний потенціал, насамперед у формі системної злочинної діяльності [10, с. 162]. Соціальна структура суспільства продовжує залишатися істотно деформованою в бік переважання найбідніших верств населення [10, с. 162].

Із початком повномасштабної агресії ці тенденції лише посилилися. Саме на цьому наголошує Ю. Орлов, аналізуючи негативні макроекономічні ефекти війни: 1) зростання внутрішнього та зовнішнього державного боргу через зростання видатків на сектор оборони; 2) руйнація або істотна обструкція окремих галузей економіки (металургійної, хімічної промисловості тощо); 3) деурбанізація східного, центрального та південного регіонів України, що проявляється в окупації, системному знищенні або пошкодженні об'єктів інфраструктури, житлового фонду, закладів освіти, медичних і соціальних закладів у таких обласних центрах, як Харків, Запоріжжя, Херсон, Миколаїв, а також у низці інших міст (Севєродонецьк, Бахмут, Маріуполь, Енергодар, Нова Каховка, Олешки та ін.); впливі населення із цих територій; завмиранні економічної активності; припиненні інвестування. Ці ефекти утворюють метасистемний фактор комплексної криміногенної дії [11, с. 98].

Отже, наявність цілком нормальних матеріальних потреб і розрив у легальних способах їх задоволення зумовлюють звернення до нелегальних, зокрема кримінально протиправних, шляхів. Учинення кримінальних правопорушень проти радіоекологічної безпеки не є винятком. Очевидно, що вкрай погане матеріальне становище штовхає людей до ризикованих форм заробітку – збирання ягід і грибів,

заготівля металобрухту і дров у зоні відчуження тощо, які становлять питому вагу у структурі злочинності цієї категорії.

Наступною групою чинників детермінації злочинності у сфері радіоекологічної безпеки є *культурно-психологічні*. На відміну від недоліків законодавства (нормативно-правових факторів злочинності) чи економічних прорахунків, культурний і колективно-психологічний вимір, як зазначає Ю. Орлов, принципово не може бути оцінений у простих дихотоміях «прорахунки / здобутки», «вади / переваги» тощо. Культура й ментальність є історико-генетичною даністю, параметри якої вже можуть залежати від тих самих прорахунків і вад (управлінських, політичних тощо), але не зводиться до них. Саме тому культурно-психологічні чинники будь-якої злочинності, зокрема й екологічної, слід сприймати радше від зворотного: екологічна злочинність як прояв особливої конфігурації суспільної свідомості [12, с. 141].

Отже, зміст культурно-психологічних чинників злочинності у сфері радіоекологічної злочинності полягає в деформації суспільної моралі, насамперед у порушенні принципів партнерства у взаєминах «людина – природа»; експлуататорському ставленні до довкілля й інших людей; аномії, що спричиняє соціальну деконсолідацію та утвердження примату приватного інтересу над суспільним; домінуванні споживацьких і корисливих установок над цінністю загального блага і природи. Ці тенденції підсилюються руйнацією критичного мислення та витісненням екологічних проблем із суспільного порядку денного. У результаті в Україні набуває сили те, що Е. Фромм називав «ринковим типом характеру».

Ба більше, не можна не погодитися з оцінкою С. Дацюка, Т. Бебешка, В. Нікітіна та Ю. Чудновського щодо сучасних проблем осмислення дійсності, викладеною у праці *«Ультиматум мислення»*. Наведемо цитату: «У нашому суспільстві вже немає місця для мислення. У потоці новин миготять застереження про можливі, а насправді – вже неминучі, катастрофи і загрози для Землі і Людства. Але вони губляться серед шуму безглузких виборів та рейтингів, обіцянок і прогнозів, поверхневих суперечок і скороминучих скандалів. Актуальне витіснило важливе. І на це працюють не тільки медіа, експертне співтовариство і політики, а й соціальні мережі і навіть школа. Дуже живучий міф, що нові люди у владі або технології врятують суспільство від занепаду – без принципових змін суспільного ладу, без уявлень про смисл нашого спільного життя в світі швидких змін»¹.

¹ Дацюк С., Бебешко Т., Нікітін В., Чудновський Ю. Ультиматум мислення // Політика+ : сайт. URL: <https://politika.org.ua/ultimatum-mislennja> (дата звернення: 27.08.2025).

Ці слова були виголошені філософами ще у 2019 році, до повномасштабної збройної агресії, але їхній зміст не втратив актуальності. Навпаки: війна закономірно загострила актуально-життєві потреби й завдання поточного моменту щодо збереження життя і здоров'я людей. Захист життя насамперед означає протидію військово-політичним загрозам і безпосереднім збройним атакам держави-агресора, а також запобігання окупації та можливому знищенню української державності. На тлі триваючих геноцидальних практик з боку російської федерації проти представників української політичної нації це окреслює реальну перспективу фізичного та ментального винищення.

Тож не дивно, що виключно або переважно формат екологічного катастрофізму поточних і прогнозних подій, які апелюють до загрози масштабного радіоактивного забруднення, відгукується резонансом у психологічних станах як окремих індивідів, так і соціуму загалом. Такі події зачіпають компоненти диспозицій та установок, досвіду, які корелюють із волею до стримування розгортання загрозливих процесів у сфері поводження з радіоактивними матеріалами. В умовах війни ці загрози зазвичай асоціюються з агресивними діями ворога щодо ядерних об'єктів на території України або з погрозами застосування ядерної зброї. Натомість поодинокі, епізодичні ординарні кримінальні практики у сфері радіоекологічної безпеки часто толеруються як такі, що нібито мають помірний, прийнятний ступінь ризику, а отже – допустимі. Це, однак, становить фундаментальне викривлення екологічної свідомості.

У цьому контексті варто погодитися з Ю. Турловою, яка зазначає, що саме деформації та нерозвиненість екологічної культури у взаємодії з іншими чинниками створюють підґрунтя для екологічної злочинності. Серед таких деформацій вона виокремлює: поширеність переконань щодо невичерпності природних ресурсів; переоцінку здатності довкілля до самовідновлення; байдуже ставлення до природи; правовий нігілізм і неповагу до екологічного законодавства тощо [3, с. 148]. Водночас очевидно, що ці недоліки екологічної свідомості та культури властиві не лише українському суспільству. Подібні ментальні деформації, що є своєрідним атавізмом ХХ століття, притаманні людству загалом, хоч і проявляються з різною інтенсивністю залежно від рівня розвитку соціальної культури (юснатуралістична соціокультурна концепція академіка О. Костенка). Яскравим прикладом низького рівня культури, зокрема екологічної, можна вважати дії російських окупантів у зоні відчуження, на території захопленої ЧАЕС. Їхня поведінка засвідчила не лише відсутність базової освіти та елементарних знань, але й украй варварське ставлення до довкілля, що призвело до грубих і злочинних порушень у сфері

радіоекологічної безпеки. Це свідчить про відмінності у рівні культурного та цивілізаційного розвитку окремих народів (воістину: є народи, які й нині переживають своє Середньовіччя). Проте проблема носить глобальний характер, а отже, і підходи до її вирішення повинні бути глобальними. Водночас саме українська наукова думка може стати ініціатором цих підходів, подолавши той феномен, який Ю. Шевельов по-мистецьки витончено означив як «українську провінційність» [13].

Питання природи в Україні, як наголошує Т. Бебешко, залишається ресурсним, а ставлення до неї – споживацьким. Це нетипово для українства і не відповідає сучасним трендам. Світ поступово відходить від ресурсного ставлення до природи. Намагається вибудувати партнерські стосунки. Але для більшості людей природа досі лишається ресурсом, який треба поділити, приватизувати і спожити¹. Подібне споживацьке ставлення є передумовою до зневажання неутилітарної цінності Природи, детермінує низку екологічних кримінальних практик, зокрема тих, в основі яких лежить корисливість, зокрема й у сфері радіоекологічної безпеки.

Сприятливе підґрунтя для реалізації економічних і культурних чинників попиту на кримінальну експлуатацію довкілля створюють *організаційно-управлінські чинники*. Під цією групою слід розуміти недоліки в організації та адмініструванні діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності загалом, а також у здійсненні радіоекологічного та санітарного контролю зокрема. До чинників, які, на нашу думку, мають найбільш виражений вплив на детермінацію відповідних кримінальних практик, належать:

- недоліки в організації зберігання, використання, транспортування та обліку радіоактивних матеріалів;
- недоліки в організації зберігання, використання, транспортування та обліку окремих категорій військового майна і товарів подвійного призначення – технічних приладів, що містять радіоактивні матеріали. Йдеться, зокрема, про недостатньо розроблені механізми обліку компонентів військового майна, яке перебуває у законсервованому стані тривалого зберігання або підлягає списанню. Саме через зловживання в поводженні із цієї категорією майна на нелегальний ринок потрапляють такі прилади, як радіоізотопні сповіщувачі диму («РИД-1», «РИД-6М», «КИ-1»), радіоіонізуючі сигналізатори обледеніння («РІО-3» тощо), гамма-дефектоскопи «Гаммарид», які застосовуються

¹ Тарас Бебешко, філософ: Україна може стати лідером нового Балто-Чорноморського союзу // Інтерв'ю з України : сайт. 27.03.2019. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2019/03/27/taras-bebeshko/> (дата звернення: 27.08.2025).

в авіації та у виробництві металоконструкцій великої щільності. Більшість із цих технічних засобів була виготовлена ще в радянський період, що додатково ускладнює їх належний облік та контроль;

– недоліки в організації адміністративної діяльності правоохоронних органів щодо:

а) контролю за цілісністю периметру та запобігання неконтрольованому проникненню до зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення. Як засвідчив аналіз слідчої та судової практики, більшість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за ст. 267-1 КК України, фактично затримувалися поліцейськими при спробі залишити заборонену територію з предметами (ягоди, гриби, металообробка, дрова тощо). Водночас ефективне здійснення контролю на вході та недопущення проникнення могло б стати найдієвішим запобіжним чинником, що істотно знизив би ступінь криміналізації місцевого населення із прилеглих до зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення населених пунктів;

б) фітосанітарного та радіологічного контролю продуктів харчування на споживчих ринках, зокрема ягід, грибів, риби і дичини;

в) радіологічного контролю металообробки у пунктах прийому та перевалки. Як засвідчили результати опрацювання отриманих нами експертних оцінок від 48 керівників оперативних підрозділів територіальних органів Національної поліції у Харківській, Херсонській, Миколаївській, Одеській та Запорізькій областях, оперативний супровід функціонування відповідних об'єктів здійснюється переважно за пріоритетом виявлення майна, що стало предметом викрадення. Вважаємо, що в організації діяльності оперативних працівників, дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад необхідно передбачити додаткову пріоритизацію виявлення радіоактивних матеріалів у пунктах прийому та перевалки металообробки. З огляду на високий рівень службової завантаженості органів і підрозділів Служби безпеки України в умовах війни, саме Національна поліція має відігравати активнішу роль у цьому напрямі кримінально-превентивної діяльності;

г) протидії незаконній торгівлі продовольчими товарами (зокрема, ягодами та грибами) з рук уздовж автошляхів Київської, Житомирської та Чернігівської областей. Проведене нами опитування працівників підрозділів превентивної діяльності Національної поліції Київщини засвідчило, що цей напрямок сприймається як непершочерговий. Ба більше, у значній частини працівників поліції наявне викривлене уявлення про характер суспільної шкідливості вказаного адміністративного правопорушення, зокрема нерозуміння його безпосереднього зв'язку з ризиками у сфері радіоекологічної безпеки.

Висновки

Проведене дослідження дало змогу встановити й охарактеризувати в межах ординарного виміру детермінації злочинності у сфері

радіоекологічної безпеки її соціально-економічні, культурно-психологічні та організаційно-управлінські чинники. Описано та пояснено основні джерела попиту на незаконний обіг радіоактивних матеріалів, серед яких: 1) ядерний тероризм; 2) нелегальне розроблення ядерної зброї; 3) нелегальне використання радіоактивних матеріалів у науково-дослідній сфері; 4) корупційні зловживання у сфері придбання технічних приладів, що містять радіоактивні речовини; 5) умисні вбивства із застосуванням радіоактивних матеріалів. Обґрунтовано наявність прямого зв'язку між злочинністю у сфері радіоекологічної безпеки і тенденціями до погіршення соціально-економічного становища населення, зростання рівня споживчих цін, падіння рівня життя, скороченням бюджетних асигнувань на підтримку малозабезпечених сімей, поширенням фактичного безробіття.

Доведено, що культурно-психологічні чинники злочинності у сфері радіоекологічної безпеки виявляються у деформаціях суспільної моралі, що стосуються побудови взаємин у системі «людина – природа» на партнерських засадах, в експлуататорському ставленні до довкілля та інших людей, а також у стані аномії, який зумовлює соціальну деконсолідацію та домінування установок на приватність перед загальнозначущим. Унаслідок цього формується примат споживацтва й корисливості над загальним благом у межах цінності Природи. Охарактеризовано організаційно-управлінські чинники, що детермінують ординарну злочинність у сфері радіоекологічної безпеки.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаються у виявленні, описі та поясненні детермінант воєнних злочинів у сфері радіоекологічної безпеки, а також у дослідженні явищ ядерно-мілітарного тероризму.

Список бібліографічних посилань: 1. Колодяжний М. Г. Проблема комплексності у кримінології: аналіз минулого, оцінка теперішнього, погляд у майбутнє. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 2 (35), ч. 1. С. 5–24. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.2.1>. 2. Кримінологія (Загальна частина) : навч. посіб. / І. О. Бандурка, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов та ін. ; за заг. ред. Ю. В. Орлова. Харків : ХНУВС, 2025. 616 с. 3. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії : монографія. Київ : Знання України, 2018. 459 с. 4. Іващенко М. В. Економічне підґрунтя злочинності та суспільні витрати на покарання злочинців. *Економічна теорія та право*. 2022. № 3 (50). С. 106–123. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2022-50-3-106>. 5. Іващенко М. В. Ефект соціальної фасилітації в управлінні та поведінковій економіці // Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects : proceedings of the 11th International scientific and practical conference

(Berlin, Germany, 24–26 April 2022). Berlin, Germany : MDPC Publishing, 2022. Рр. 364–367. **6.** Кузнєцов П. І. Історія та сучасний стан боротьби з ядерним тероризмом. Дніпро : Ліра, 2022. 276 с. **7.** Крицький П. М., Клевцов С. В. Сучасні проблеми незаконного обігу радіоактивних матеріалів. *Енергетика: економіка, технології, екологія*. 2025. № 1. С. 143–148. DOI: <https://doi.org/10.20535/1813-5420.1.2025.324274>. **8.** Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 396 с. **9.** Ларченко М. О. Соціально-економічні фактори в прогностичній оцінці стану злочинності в Україні. *Форум права*. 2019. № 4 (57). С. 47–58. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3403554>. **10.** Бондаст в Україні. *Економіка та управління АПК*. 2017. № 2. С. 160–1р О. С. Соціально-економічні фактори та їх вплив на зростання злочинності. **11.** Орлов Ю. В. Прогнозовані ризики загострення кримінологічної обстановки: вплив воєнних та антивоєнних факторів // Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : зб. матеріалів наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 7 верес. 2022 р.) / редкол.: М. Г. Вербенський, І. В. Опришко, О. Г. Кулик та ін. Київ : ДНДІ МВС України ; Харків : Мачулін, 2022. С. 96–100. **12.** Орлов Ю. В. Культурно-психологічні фактори екологічної злочинності. *Форум права*. 2017. № 3. С. 140–145. URL: https://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_3_26.pdf (дата звернення: 27.08.2025). **13.** Шевельов Ю. Триптих про призначення України / упоряд.: В. Склярова, Т. Данько ; передм. А. Пороховнік. 3-ге вид., стер. Харків : Вид. Олександр Савчук, 2023. 96 с.

Надійшла до редколегії 09.09.2025

Прийнята до опублікування 01.11.2025

Ternavska A. A. Determination of Crime in the Field of Radioecological Safety in Ukraine: Measurement of Ordinary Criminal Practices

The article is devoted to the study of the determination of the ordinary segment of crime in the field of radioecological safety in Ukraine. Its socio-economic, cultural-psychological and organisational-managerial factors have been described. It provides a description and explanation of the main sources of demand for the illegal trafficking of radioactive materials: 1) nuclear terrorism; 2) illegal development of nuclear weapons; 3) illegal use of radioactive materials in scientific research; 4) corruption in the procurement of technical devices containing radioactive substances; 5) intentional killings using radioactive materials. A direct link has been established between crime in the field of radioecological safety and trends towards the deterioration of the socio-economic situation of the population, rising consumer prices, falling living standards, cuts in budget allocations to support low-income families, and the spread of de facto unemployment.

It has been proven that the cultural and psychological factors of crime in the field of radioecological safety are manifested in distortions of public morality concerning the establishment of relations in the "human-nature" system on a partnership basis, an exploitative

attitude towards the environment and other people, as well as a state of anomie, which leads to social disintegration and the dominance of attitudes towards privacy over the common good. As a result, consumerism and selfishness take precedence over the common good within the value of Nature.

The organisational and managerial factors of ordinary crime in the field of radioecological safety have been characterised, including: 1) shortcomings in the organisation of storage, use, transportation and accounting of radioactive materials; 2) shortcomings in the organisation of storage, use, transportation and accounting of certain categories of military property and dual-use goods – technical devices containing radioactive materials; 3) shortcomings in the organisation of administrative activities of law enforcement agencies regarding: a) control over the integrity of the perimeter and prevention of uncontrolled entry into the exclusion zone and the zone of unconditional (mandatory) resettlement; b) phytosanitary and radiological control of food products on consumer markets, in particular berries, mushrooms, fish and game; c) radiological control of scrap metal at collection and transshipment points; d) combating illegal trade in food products (in particular, berries and mushrooms) along the motorways of the Kyiv, Zhytomyr and Chernihiv regions.

Keywords: radioecological safety, crime, radioactive materials, determination, factors, economy, culture, management, control.

